

ІНСТИТУТ ЗАКОНОДАВСТВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

МАЗАРАКІ Наталія Анатоліївна

УДК 340.13

**ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ
ЗАПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Київ – 2019

Дисертація на правах рукопису

Робота виконана у відділі моніторингу законодавства Інституту законодавства Верховної Ради України.

Науковий консультант академік Національної академії наук України
КОПИЛЕНКО Олександр Любимович,
Інститут законодавства Верховної Ради
України,
директор

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії правових наук
України
ОНІЩЕНКО Наталія Миколаївна,
Інститут держави і права
ім. В.М. Корецького НАН України,
завідувач відділу теорії держави і права;
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
ГУСАРЄВ Станіслав Дмитрович,
Національна академія внутрішніх справ,
перший проректор;
доктор юридичних наук, доцент
МІХАЙЛІНА Тетяна Вікторівна,
Донецький національний університет імені
Василя Стуса,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
та адміністративного права

Захист відбудеться 29 травня 2019 р. об 11:00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.867.01 в Інституті законодавства Верховної Ради України за адресою: 04053, м. Київ, пров. Несторівський, 4.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту законодавства Верховної Ради України за адресою: 04053, м. Київ, пров. Несторівський, 4.

Автореферат розісланий 26 квітня 2019 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. М. Биков

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Якісні перетворення у характері правових відносин зокрема та суспільного життя загалом вимагають відповідних структурних перетворень у законодавстві та системі судоустрою, при цьому однією з помітних тенденцій суспільного розвитку є пошук нових, ефективних способів вирішення спорів, у першу чергу правових.

Зміна парадигми соціально-економічного розвитку, а також утвердження принципів громадянського суспільства вимагають переосмислення всієї системи державної влади задля ефективного забезпечення прав людини та громадянина. Все це зумовлює необхідність перегляду ролі та значення суду як в системі органів влади, так і як незалежного органу, що здійснює правосуддя. Паралельно з цим розвиваються нові для правової системи України інститути примирення, які за своїм змістом виступають в якості елементів правової культури, забезпечення прав громадян на справедливий судовий розгляд, передбачений Конституцією України та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, обумовлюють і формують такі інститути альтернативного вирішення спорів як арбітраж та медіація. При цьому медіація представляє собою альтернативний спосіб вирішення спорів, що з одного боку відображає високий рівень розвитку правової культури суспільства, а з іншого – дозволяє сторонам обирати найефективніший і прийнятний для них варіант спору на основі фундаментальних принципів права, які відображають визначні цінності суспільного розвитку, такі як добросовісність, розумність, справедливість, що є одночасно з цим основою для реалізації принципу верховенства права в Україні.

Впровадження інституту медіації в Україні змістовно пов'язує сучасний розвиток правової системи України з європейськими правовими системами, цінностями та пріоритетами розвитку сучасного цивілізованого світу. Утвердження європейських цінностей в нашій державі сформувало попит суспільства на формування культури підприємницької діяльності, яку неможливо уявити без дотримання принципів правової культури, що призвело до еволюції стандартів добросовісності, відповідальності та чесності бізнесу, заснованих на природних принципах права, та сформувало підґрунтя до актуалізації засобів саморегулювання. Наведене безпосередньо стосується порядку вирішення спорів та конфліктів. У свою чергу влада, зокрема, законодавча, має реагувати на потреби суспільства, запроваджуючи відповідні зміни у правовому регулюванні.

Розвиток альтернативних способів вирішення спорів передбачено Стратегією реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, затвердженої Указом Президента України від 20.05.2015 р. № 276, водночас ані в українського законодавця, ані у суспільства немає розуміння ефективного механізму інкорпорації альтернативних способів вирішення спорів у правову систему держави, що актуалізує відповідні теоретичні дослідження.

Деякі аспекти медіації висвітлено у працях вчених Х. Алікперова, О.Аллахвердова, А. Арутюнян, С. Бобровник, С.Гусарева, Н.Грень, С.Демченка, М. Карпенка, С. Курочкіна, Ю. Микитина, Л. Головка, О.Карягіної, В.Лісицина, О. Попаденко, О.Спектор, А. Горової, О.Копиленка, Т. Кисельової, В.Ладиченка, В. Маляренка, В. Землянської, Ю. Кувалдіної, Д. Маткіної, Т. Міхайліної, Н. Оніщенко, Ю. Притики, В. Цимбалюка, С. Шаповалової, Н. Шатіхіної, В. Яковлева, І.Ясиновського та ін.

Реалізації принципу верховенства права, доступу до правосуддя, саморегулюванню присвячено праці О.Бакалінської, О.Гончаренко, А.Герасименко, Ю. Бисаги, С. Бостан, М. Козюбри, П. Рабіновича, І. Жаровської, В. Ковальчук, В. Скрипнюк, І. Личенко, О. Остапенко, М. Никифорак, Б. Стецюк, О.Петришин, О.Скакун, О. Котухи, С. Сливки, М. Кельмана, Н. Бортник, А. Токарської, П. Захарченка, О. Грищук.

Значну цінність для теоретико-правового аналізу мали праці О. Фісса, Г. Брауна, А. Мерріота, Д. Спенсера, М. Брөгана, Р. Ройбена, Ф. Стефека, К. Ходжеса, Н.Олександр, О.Шапіра.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження виконане відповідно до Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» (ст. 3), Концепції адміністративної реформи України, затвердженої Указом Президента України від 22 липня 1998 р. №810/98 (розділ II), Законів України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні», «Про забезпечення права на справедливий суд», «Про запобігання корупції», «Про Конституційний суд України», «Про судовий збір», «Про судоустрій та статус суддів», Указів Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна–2020»», «Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки» та ін.

Дисертацію підготовлено відповідно до плану науково-дослідних робіт Інституту законодавства Верховної Ради України за темою «Організація моніторингу ефективності чинного законодавства та прогнозування наслідків його застосування» (№ державної реєстрації 0104U0066941).

Результати дослідження представлено у темі: «Глобальні імперативи розвитку міжнародних виробничих мереж» (номер державної реєстрації 0117U000508), де визначено теоретико-методологічні засади альтернативних методів вирішення спорів як чинника відкритості економіки, інвестиційної привабливості держави, обґрунтовано форми та методи впровадження альтернативних методів вирішення спорів у діловий та економічний оборот (довідка № 580/01-01 від 07.03.2019 р.).

Результати наукового дослідження, що мають прикладний характер, набули практичного застосування при розробці та виконанні проекту Київського національного торговельно-економічного університету у межах Програми Еразмус+ Жан Моне 562453–ЕРР–1–2015–1–UA–ЕРРМО–MODULE «Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі з Європейським Союзом: переваги та недоліки для українського суспільства» (довідка № 651/01-01 від 15.03.2019 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є створення науково обґрунтованої комплексної теоретико-правової моделі правового забезпечення медіації в Україні як важливого елементу реалізації принципу верховенства права, визначення напрямів вдосконалення чинного законодавства щодо доступності правосуддя шляхом запровадження медіації як особливої форми компромісу, що застосовується при вирішенні спорів.

Відповідно до визначеної мети поставлено і вирішено такі основні завдання:

- здійснити комплексний теоретико-правовий аналіз системи альтернативних методів вирішення спорів у контексті реалізації принципу верховенства права;

- дослідити особливості формування і розвитку інституту альтернативного вирішення спорів у правовій системі;

- висвітлити поняття та сутність медіації як особливої форми компромісу учасників правових відносин у загально-теоретичному та гносеологічному сенсі;

- надати загальнотеоретичну характеристику медіації як важливого елементу реалізації принципу верховенства права та одвічного прагнення людини до справедливості;

- сформулювати концептуальний підхід до забезпечення належності та допустимості медіаційних процедур як ефективного механізму вирішення спорів та на цій основі визначити категорію та критерії медіабельності спору;

- надати загально-теоретичну характеристику медіації як загальносоціального та правового інституту, визначити спільні та відмітні риси цих вимірів інституту медіації;

- дослідити та конкретизувати систему принципів медіації, їх інтегративний та змістовний зв'язок, вплив на реалізацію завдань правосуддя, досягнення вищої справедливості;

- дослідити теоретичні аспекти договірної природи медіації, визначити особливості впровадження основних договірних конструкцій медіації в різних юрисдикціях;

- уточнити і конкретизувати роль та значення медіаційного застереження як передумови та основи звернення до медіаційної процедури;

- сформулювати концептуальний підхід для забезпечення виконуваності медіаційних угод;

- дослідити сучасну парадигму розвитку медіації в Україні;

- запропонувати науково обґрунтовану теоретико-правову концепцію розвитку медіації в Україні;

- визначити напрями та принципи професійної підготовки медіатора як ключової постаті медіаційної процедури та забезпечення реалізації фундаментальних прав людини під час вирішення спору в порядку медіації;

- запропонувати шляхи формування державного регулювання та саморегулювання у сфері медіаційної діяльності.

Об'єктом дослідження є основні закономірності виникнення, формування і розвитку медіації як особливої форми мирного вирішення

правових спорів, суспільні відносини, що виникають в процесі реалізації процедур медіації, а також суміжних інститутів системи альтернативного вирішення спорів, умови, принципи та теоретико-правові особливості медіаційних процедур в Україні та світі.

Предметом дослідження є теоретико-правові засади запровадження медіації в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу роботи становить сукупність загальних методів наукового пізнання, а також спеціальних методів, що застосовуються у юридичній науці.

Фундаментальний концепт дослідження становлять філософські методи: діалектичний – для визначення медіації як комплексної моделі реалізації принципу верховенства права з метою вищої справедливості (підрозділи 1.1, 1.3.,2.1), феноменологічний дозволяє проаналізувати досліджуване поняття крізь призму альтернативних методів вирішення спорів (підрозділи 1.1, 1.2), функціональний застосовувався при аналізі дієвості договірних конструкцій у сфері медіації (підрозділи 4.1 – 4.5).

Історичний метод дав змогу відстежити генезу процедури медіації, еволюцію явищ, що досліджуються, динаміку їх становлення, проаналізувати їх розвиток у законодавстві та у практичній діяльності (підрозділ 1.3). Системно-структурний метод використано для ґрунтовного дослідження медіації як певної системи, її суб'єктно-об'єктного складу (підрозділи 1.3, 2.3, 5.1). Діяльнісний метод застосовувався при дослідженні моделей медіації в різних юрисдикціях, а також при формуванні сучасної моделі медіації (підрозділи 1.3, 2.3, 5.1, 5.3). Метод моделювання застосовано для розкриття плюралізму інтерпретацій теоретичного обґрунтування процедури медіації (підрозділ 5.1 – 5.3). Метод системного аналізу дав змогу здійснити аналіз альтернативних методів вирішення спорів, їх специфіку та застосування, визначити особливості медіації як провідного методу вирішення спорів, синтез даних, отриманих у результаті досліджень дозволив сформулювати комплексну цілісну модель медіації та конкретні висновки та пропозиції, спрямовані на імплементацію медіації у правову систему України, дослідити зв'язок між юрисдикційними та неюрисдикційними методами вирішення спорів з метою забезпечення реалізації принципу верховенства права, отримати цілісне уявлення про предмет медіації, визначити і виявити різноманіття зв'язків її компонентів і звести їх в єдину теоретичну картину (підрозділи 1.1–1.3, 3.1–3.5, 5.1–5.3). Порівняльно-правовий метод застосовано для з'ясування сутності плюралістичного теоретичного обґрунтування процедури медіації в різних юрисдикціях, а також для пізнання правового регулювання процедури медіації в зарубіжних країнах (підрозділи 2.3, 5.1–5.3). Висновки до розділів, загальні висновки, положення, що характеризують наукову новизну одержаних результатів, обґрунтовано на основі формально- юридичного методу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим комплексним науково-теоретичним дослідженням проблем та тенденцій розвитку медіації в Україні, її запровадження у правову

систему як особливої форми компромісу учасників правових відносин при вирішенні різноманітних спорів та конфліктів. З метою реалізації принципу верховенства права, закріпленого у Конституції України, автором на основі аналізу наукових джерел та практики впровадження механізму медіації у правових системах різних держав світу розроблена та сформульована теоретико-правова концепція медіації, яка спрямована на забезпечення реалізації фундаментальних прав і свобод громадян, щоб задовільнити одвічне прагнення людини до справедливості.

Наукова новизна роботи конкретизується у теоретичних положеннях та висновках, які мають ознаки наукової новизни та виносяться на захист:

Уперше:

– визначено, що *медіація* являє собою альтернативний метод вирішення спорів, що, з одного боку, відображає високий рівень розвитку правової культури суспільства, а з іншого – із залученням нейтрального посередника (медіатора) дозволяє сторонам обирати найефективніший і прийнятний для них варіант вирішення спору на основі фундаментальних принципів права, які відображають визначні цінності суспільного розвитку, такі як добросовісність, розумність, справедливість, що є одночасно з цим основою для реалізації принципу верховенства права в Україні;

– встановлено, що реалізація *права на отримання справедливого рішення* базується не тільки на ефективній системі державного правосуддя, а й відбувається шляхом збалансування та взаємодії системи державного правосуддя з комплексом альтернативних методів вирішення спорів, центральне місце серед яких посідає медіація;

– обґрунтовано, що реалізація *принципу верховенства права та доступу до правосуддя* в розумінні ст.6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод можлива лише за умови дотримання сторонами медіаційної процедури та медіатором принципів медіації (добровільності, самовизначення сторін, конфіденційності, нейтральності медіатора) і процедурної справедливості;

– аргументовано, що судова реформа та становлення інституту медіації дають можливість сторонам обирати найбільш прийнятний спосіб вирішення спору, ґрунтуючись не тільки на нормах законодавства, але і на сприйнятті сторонами суті та значення спору. Все це зумовило необхідність визначення *медіабельності* спору як сукупності ознак, які потенційно дають можливість розпочати медіаційну процедуру та досягти мирного і взаємовигідного вирішення правового спору. На основі аналізу теорії систем визначено, що критерії медіабельності спору можна поділити на абсолютні та відносні;

– запропоновано *концепцію правового забезпечення медіації* в Україні як цілісної системи правового регулювання відносин, що виникають у процесі вирішення спорів шляхом застосування процедури медіації (від правової ідеї до акту індивідуального правозастосування, який приймається, визнається та виконується сторонами спору). Передумовами ефективності застосування концепції медіації є нормативність, регуляторність, доступність

та належність (якість медіаційних послуг). Елементами авторської концепції є чинне законодавство, локальні акти саморегулювання (стандарти, кодекси етики), норми моралі та чесні звичаї, правовідносини, що виникають в процесі мирного врегулювання спорів, за допомогою медіаційних процедур, система державної підтримки розвитку медіації, правова культура та правосвідомість;

– визначено, що *система державної підтримки медіації* складається з державної політики у сфері правосуддя, органу державного регулювання та підтримки, комплексу правових, організаційно-правових засобів державної підтримки та регулювання у сфері медіації.

– обґрунтовано, що визнання медіації ефективним та справедливим альтернативним методом вирішення спорів зумовлює необхідність законодавчого забезпечення прозорості та якості як *медіаційної процедури, так і якості надання медіаційних послуг* шляхом встановлення незалежної оцінки компетенції медіатора як ключової фігури (професійного учасника) процедури медіації;

– встановлено, що важливим чинником забезпечення розвитку медіації в Україні є *саморегулювання медіаторської діяльності*. Запровадження засобів саморегулювання у медіаторській діяльності дозволяє учасникам медіаційних правовідносин самостійно визначати обов'язкові для виконання правила і принципи надання медіаційних послуг, що відображені у кодексах професійної етики, локальних актах, договорах та зобов'язаннях, та налагоджувати діалог між сторонами медіації, медіаторською спільнотою, державою та суспільством;

– визначено, що *саморегулювання професійних учасників медіаційної діяльності може набувати інституціональної форми* (створення саморегулювних організацій, професійних спілок та об'єднань) або *договірної форми* (укладання договорів та прийняття інших актів саморегулювання – локальних актів і договорів, угод, зобов'язань);

– обґрунтовано, що сприйняття суспільством медіації як процедури, яка потенційно забезпечує *доступ до справедливості*, безумовно, сприятиме все більш широкому застосуванню такого методу вирішення спорів, саме тому правове регулювання медіації спрямоване на дотримання її принципів та якості та.

Удосконалено:

Наукові підходи до формування доктрини щодо сутності та елементів права на справедливий суд в частині обґрунтування та деталізації права на справедливе рішення;

методологію дослідження медіації як феномена сучасних суспільних відносин з урахуванням чинників комплексності, міждисциплінарності та полідисциплінарності;

наявні теоретичні підходи до розуміння соціальної та правової природи медіації як доступу до справедливості;

розуміння сутності та значення принципу добровільності у медіації, зокрема, шляхом поетапного дослідження принципу добровільності: як

принцип вступу сторін спору в процедуру медіації, як принцип, який забезпечує право вибору сторін на припинення чи продовження участі в медіаційній процедурі, як принцип укладення медіаційної угоди;

визначення допустимості та обґрунтування застосування медіаційної процедури для вирішення правових спорів у частині систематизації та деталізації критеріїв медиабельності спору;

наукові підходи до визначення сутності та значення договірних конструкцій, які застосовуються у сфері медіації;

розуміння порядку визначення обсягу прав, обов'язків та відповідальності сторін медіації та медіатора;

характер та зміст правового регулювання медіації шляхом прийняття спеціального законодавчого акта, в аспекті забезпечення ефективного співвідношення державного регулювання та повноважень саморегулювальних організацій медіаторів.

Набули подальшого розвитку:

розуміння правосуддя та його доступності, шляхом спростування іманентного зв'язку правосуддя із судовою владою;

взаємозв'язок процедурної справедливості у медіації, яка забезпечує справедливість медіаційної угоди та дотримання принципу верховенства права;

розуміння медіації у міждисциплінарному та полідисциплінарному аспектах;

ролі та значення медіації як чинника подальшої еволюції правової культури та договороздатності суспільства як характеристики цивілізованої громадянської свідомості;

розуміння принципів медіації як визначальних уявлень, морально-етичних норм та вимог до проведення медіаційної процедури, дотримання яких забезпечує досягнення мирного та взаємовигідного вирішення спору;

розуміння ролі медіатора у дотриманні принципу самовизначення сторін медіації шляхом визначення конкретних обов'язків медіатора;

збалансування підходів до державного регулювання та саморегулювання медіації з використанням теорії суспільного інтересу та теорії регуляторного захоплення.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що вони можуть бути використані: у подальших наукових дослідженнях; при підготовці нових та внесенні змін до чинних актів законодавства, а також у практиці реалізації законодавства; при підготовці науково-практичних видань, підручників, навчальних посібників і методичних рекомендацій для науковців, юристів-практиків, викладачів, аспірантів і студентів закладів вищої освіти юридичних спеціальностей.

Результати наукового дослідження набули практичного застосування в діяльності Верховної Ради України (довідка № 07/08-142 від 26 квітня 2019 р.), зокрема, враховано авторські пропозиції у розробці проекту Закону України «Про медіацію»; Асоціації «Український національний комітет Міжнародної торгової палати» (ICC Ukraine) при обґрунтуванні механізмів та

інструментів, спрямованих на підвищення позиції України у рейтингу легкості ведення бізнесу (Doing Business) (довідка № 421 від 20.11.2018 р.).

Положення дисертації використовуються в освітньому процесі при викладанні навчальних дисциплін «Теорія держави та права», «Медіація», «Право Європейського Союзу» студентам спеціальності «Право» Київського національного торговельно-економічного університету (акт впровадження № 657/01-01 від 15.03.2019 р.).

Особистий внесок здобувача. Основні наукові результати отримані автором самостійно на основі системного та критичного аналізу наукових публікацій, законодавства, практики його застосування та статистичних даних.

Апробація результатів дисертації. Основні наукові концепти і висновки обговорені та схвалені на засіданні відділу моніторингу законодавства Інституту законодавства Верховної Ради України.

Основні ідеї, положення, теоретичні та практичні висновки, а також загальні результати дослідження обговорено, схвалено та оприлюднено на всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські інтеграційні процеси у XXI столітті: ключові тенденції, основні виклики та нові можливості» (м. Київ, 26–27 березня 2018 р.), XV Міжнародній науково-практичній конференції «Корпоративне право України та європейських країн: питання теорії та практики» (6–7 жовтня 2017 р., м. Івано-Франківськ), Конгресі міжнародного та європейського права (м. Одеса, 25–26 травня 2018 року), Міжнародній науковій конференції «Сімнадцять осінніх юридичних читань» (м. Хмельницький, 19–20 жовтня 2018 року), III Всеукраїнській за міжнародною участю науково-практичної конференції «Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу: теоретичні та практичні аспекти» (м. Полтава, 25–26 жовтня 2018 року), XVII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теорія та практика сучасної юриспруденції» (30 жовтня 2018 р., м. Харків), Міжнародній науково-практичній конференції «Глобальні імперативи розвитку бізнесу та права (м.Київ, 15–16 листопада 2018 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми реалізації і захисту прав людини в світлі Загальної декларації прав людини» (до 70-річчя з дня ухвалення) (м.Львів, 14 грудня 2018 р.), 8 Міжнародній науковій конференції «Global and Regional Challenges of the Contemporary economy» (Польща, 01–03 червня 2016 р.), 7 Міжнародній науковій конференції «Global and Regional Challenges of the Contemporary economy» (Польща, 25–27 травня 2015 р.).

Публікації. Основні положення та результати дослідження викладено у 26 наукових працях, з яких: 2 монографії (1 – одноосібна та 1 – колективна), 20 наукових статей у фахових виданнях України (в тому числі 20 з них включено до міжнародних наукометричних баз даних), 4 статті у наукових періодичних виданнях інших держав; 7 публікацій за матеріалами науково-практичних конференцій, науково-практичні рекомендації.

Структура та обсяг дисертації. Комплексний характер досліджуваної проблеми, мета, завдання та предмет дослідження зумовлюють логічну структуру дисертаційного дослідження. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, що включають 19 підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Назви й розміщення розділів та підрозділів обумовлені логікою викладення, заснованою на результатах виконаного дослідження. Загальний обсяг дисертації становить 470 сторінок, у тому числі 401 сторінка основного тексту. Дисертація містить список використаних джерел із 626 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Розділ 1 «Теоретико-правові основи системи вирішення спорів» складається з трьох підрозділів.

У п.1.1. *«Альтернативні методи вирішення спорів у контексті реалізації принципу верховенства права»* досліджено сучасні підходи до розуміння сутності та змісту принципу верховенства права. Аналіз складових цього принципу дозволив обґрунтувати, що принцип верховенства права можна розглядати в контексті забезпечення права людини на справедливість. Категорія справедливості, у свою чергу, розглядалася як універсальна цінність, заснована на концепції природного права. Дослідження генези та зміни уявлень людства про справедливість, а також сформованих наукою підходів до розуміння категорії справедливості, а саме змістовного та формального, забезпечило теоретико-правове підґрунтя для дослідження поняття «право на справедливий суд» та його співвідношення із поняттями «доступ до правосуддя» та «право на отримання справедливого рішення».

У роботі обґрунтовано, що розуміння поняття «право на справедливий суд» через призму мети правосуддя, а саме досягнення справедливого рішення у справі, дозволяє включити позасудові та досудові форми врегулювання спорів до широкого розуміння поняття «правосуддя».

Визначено, що у сучасній правовій державі спори повинні вирішуватися насамперед відповідно до фундаментальних принципів права та у спосіб, який найбільше відповідає потребам сторін спору. У ході реалізації права на справедливий суд людина поновлює порушені права і свободи, при цьому держава повинна забезпечити не тільки ефективну систему правосуддя, але й належним чином забезпечений, доступний та широкий спектр методів вирішення правових спорів.

Альтернативне вирішення спорів визнано необхідною складовою доступності правосуддя на міжнародному, наднаціональному та національному рівнях.

Сучасна концепція доступності правосуддя включає державну судову систему та суміжні правові інститути, а саме альтернативне вирішення спорів. Водночас система альтернативного вирішення спорів як і державне судочинство повинні насамперед забезпечувати справедливе вирішення спору.

Наріжним каменем такого механізму визначено обґрунтування можливості забезпечення реалізації принципів верховенства права та права на справедливий суд у разі звернення сторін правового спору не до державного судочинства, а до альтернативних методів вирішення спорів, передусім медіації. Обґрунтовано, що держава, забезпечуючи правову основу медіації, надаючи їй місце у цивільному, господарському та адміністративному процесах, повинна бути впевнена у забезпеченні конституційних прав та свобод громадян, які беруть участь у медіаційній процедурі, та інтересів третіх осіб.

Доведено, що верховенство права послідовно забезпечує мирне і впорядковане суспільство, оскільки воно створює мережу доступних, справедливих і зазвичай відкритих і підзвітних установ і процедур, які дозволяють громадянам вирішувати спори і конфлікти. При цьому органи та процедури вирішення спорів можуть бути як державними, так і приватними.

Визначено, що процедурна справедливість є одним із факторів, що спонукає людей до вибору методу вирішення спорів. Альтернативні методи вирішення спорів розширюють межі дії верховенства права, адже державний примус не може бути всеосяжним, а дотримання ідеалів та принципів верховенства права повинно виходити з повсякденних дій людей та порядку вирішення їх спорів. Альтернативні методи вирішення спорів, зменшуючи навантаження на державну судову систему, дозволяють їй ефективно виконувати свої функції у спорах, які мають вирішуватись виключно у судовому порядку.

Доведено, що категорії справедливості та верховенства права нерозривно пов'язані в альтернативних методах вирішення спорів, є їх базисом та ціллю одночасно. Судова система була та буде центральною ланкою у системі вирішення спорів, водночас забезпечення свободи людини на вибір методу вирішення спорів є проявом дії принципу верховенства права та ознакою правової, демократичної держави.

У п.1.2. *«Загальна характеристика альтернативних методів вирішення спорів»* здійснено теоретико-правовий аналіз множинності альтернативних методів вирішення спорів.

Аргументовано наявність тенденції стрімкого розвитку альтернативних методів вирішення спорів як і у територіальному вимірі (практично всі демократичні держави світу тією чи іншою мірою запровадили та підтримують альтернативні методи вирішення спорів), так і предметному (методи мирного вирішення спорів застосовують практично у всіх сферах суспільного життя – цивільних, трудових, сімейних, господарських відносинах, без звернення до державних судів вирішуються публічно-правові спори, ефективним інструментом при вирішенні міждержавних спорів є посередництво).

Визначено, що поняття «альтернативні методи вирішення спорів», залишаючись актуальним для наукових досліджень, так і не має на сьогодні однозначного тлумачення та розуміння, що зумовлено доцільність аналізу

його складових та виокремлення основоположних ідей, які дозволяють об'єднати множинність альтернативних методів спорів у єдиний інститут.

Для формування коректного сприйняття спектра законних методів вирішення спорів альтернативними методами слід вважати всі, які не передбачають державне судочинство.

Розкрито зміст поняття «альтернативне вирішення спорів». Зокрема, це поняття розглядалося як сукупність:

- форм захисту суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів;
- процедур, до яких можуть вдатися сторони для вирішення спору;
- взаємопов'язаних дій сторін спору та/чи інших осіб (зокрема, посередників, медіаторів).

Визначено, що різноманіття та особливість спорів та конфліктів, що виникають у суспільних відносинах, зумовили появу такого широкого спектра методів їх вирішення, адже суспільство прагне до мирного співіснування та ефективного співробітництва. Саме тому альтернативні методи вирішення спорів часто застосовують у гібридних формах з метою відповідності інтересам сторін у кожному окремому спорі.

Для розуміння змісту поняття «альтернативні методи вирішення спорів» і його місця у правовій системі держави та соціальних відносинах виокремлено універсальні ідеї, дотримання яких і формує соціально-правовий інститут альтернативного вирішення спорів, а саме:

- досягнення сторонами спору угоди шляхом переговорів;
- фасилітативна роль третьої сторони;
- наявність повноважень сторін спору самостійно визначати порядок та суть вирішення, але й домовлятися щодо інших аспектів, важливих для подальших відносин сторін;
- досягнення справедливого для сторін вирішення спору, яке не завжди може бути цілком засноване на чинних правових нормах;
- збереження та покращення відносин сторін спору;
- формулювання та дотримання норм етики посередників (насамперед медіаторів), що забезпечує цілісність, справедливість, об'єктивність та «законність» процедур вирішення спорів;
- професійність третьої сторони.

У п.1.3. *«Поняття та сутність медіації»* здійснено теоретико-правовий аналіз медіації як соціокультурного явища, категорії примирення, інструменту організації ефективного правопорядку, особливої форми компромісу, вид примирної процедури.

Зазначено, що поява та еволюція медіації нерозривно пов'язані з розвитком суспільства, трансформацією основних філософських ідей та поглядів, тому моделі та підходи до розуміння медіації зазнають змін та адаптуються до потреб суспільства. Конфлікти та спори у суспільстві також зазнають змін, не є сталими й ідеологічні установки суспільства, саме тому медіаційна процедура, розуміння ролі медіатора, місце медіації у правовій та

політичній системі держави змінюється, але завжди має своє місце, оскільки зумовлено затребуваністю самого суспільства.

Дослідження феномена медіації, у тому числі її генези та сутності, було проведено у юридичному, філософському, соціологічному, політологічному, конфліктологічному та інших аспектах з огляду на складність та постійну еволюцію медіації, тому виявлення та розуміння окремих характеристик медіації є можливим лише у міждисциплінарному та полідисциплінарному аспектах.

Аргументовано, що універсальність та гнучкість процедури медіації, що також сприймається як перевага такого методу вирішення спорів, зумовлює широкий вибір підходів, моделей, побудови медіаційної процедури, ролі медіатора тощо.

Доведено, що затребуваність та поширення медіації є відображенням розвитку правової культури суспільства, еволюції етичних та моральних норм, ролі соціальної відповідальності у регулюванні правової дійсності, подолання правового нігілізму, готовності громадян до діалогу як з державою, так і між собою тощо. Медіація розглянута як модель соціальної поведінки, що уособлює високий рівень правової культури суспільства, традицій поваги до правопорядку, добросовісності та справедливості. Аргументовано, що поширення медіації може стати додатковим чинним трансформації правосвідомості суспільства.

Визначено, що сутність медіації розкривається та конкретизується її принципами та призначенням.

Розділ 2 «Медіація – основа ефективного розв'язання спорів» складається з трьох підрозділів, в яких обґрунтовуються умови та особливості становлення правового інституту медіації як ефективного методу вирішення спорів.

У п.2.1. «*Медіація як доступ до справедливості*» висвітлено теоретико-правовий зв'язок, взаємообумовленість та взаємопроникнення основоположних принципів медіації та категорії справедливості.

Визначено, що альтернативні методи вирішення спорів як складова забезпечення доступу до правосуддя мають відповідати сукупності критеріїв, дотримання яких забезпечуватиме можливість для сторін вирішити спір у розумні строки, у межах розумних витрат, у рамках прозорості та чесної процедури та досягти справедливого рішення.

Обґрунтовано, що потенційна можливість досягти справедливого рішення у правовому спорі у результаті процедури медіації дає їй місце в державній системі вирішення спорів та статус складової у реалізації права на доступ до правосуддя.

Доведено, що при виникненні спору щодо своїх прав, свобод та законних інтересів людина повинна мати право отримати справедливе рішення чи шляхом звернення до незалежного суду, чи шляхом мирного вирішення спору. При цьому досягнення справедливості в обох випадках буде забезпечено різними, хоча і в деяких аспектах схожими методами.

У формальному аспекті справедливе рішення може бути досягнуто шляхом суворого дотримання встановлених правил та формальної рівності сторін, і відповідно, справедливість вирішення спору частково забезпечується дотриманням процедурної справедливості. Проаналізовано проблематику забезпечення матеріальної та процедурної справедливості, а також їх взаємозв'язку з метою з'ясування питання доцільності інституалізації медіації.

Доведено, що медіація та судовий розгляд спору можуть керуватися неоднаковим змістом категорії справедливості, адже дійсність обставин спору та варіантів його вирішення співвідноситься не тільки з нормами права (які, тим не менш, формуються з огляду на уявлення про справедливість), а з власними моральними нормами та поняттям справедливості, розумінням власних інтересів, цінностей і потреб.

Аргументовано, що у медіаційній процедурі справедливість виявляється в об'єктивному та суб'єктивному розумінні та дає змогу оцінити справедливість процедури медіації, справедливість дій медіатора, справедливість рішення, прийнятого у спорі. Суб'єктивне розуміння справедливості у медіації залежить від сприйняття сторонами спору, третіми особами, медіаторами процедурної та матеріальної справедливості.

Виокремлено та досліджено критерії досягнення справедливості у результаті медіації, а саме:

- дотримання принципів та правил медіації, насамперед добровільності медіації, самовизначення сторін медіації та нейтральності медіатора;

- сприйняття справедливості у медіації сторонами спору. Аргументовано, що сприйняття процедурної справедливості та формальної процедурної справедливості може не збігатися.

Визначено, що сприйняття суспільством медіації як процедури, яка потенційно забезпечує доступ до справедливості, однозначно сприятиме все більш широкому застосуванню такого методу вирішення спорів, саме тому нормативне регулювання медіації повинне бути спрямоване на дотримання якості та принципів медіації. Аргументовано, що суспільство оцінює справедливість медіації з огляду на зміст медіаційних угод – результати медіації – та їх вплив на інтереси третіх сторін тощо.

Досліджено поняття презумпції справедливості медіаційної угоди, проаналізовано коло суб'єктів, які здійснюють оцінку справедливості медіації та медіаційної угоди.

Аргументовано, що забезпечення справедливості у медіації важливо не тільки для сторін спору, а й для існування соціального та правового інституту медіації взагалі, адже суспільство повинно мати довіру до медіаторів та медіації, тільки тоді такий метод вирішення спорів стане затребуваним та буде реальною альтернативою державному судочинству.

Запропоновано внести до Закону України «Про медіацію» право медіатора зупинити процедуру медіації у разі очевидної несправедливості передбачуваної медіаційної угоди.

У п.2.2. «Медіабельність спору» досліджено ознаки, які потенційно дають можливість розпочати медіаційну процедуру та досягти мирного і взаємовигідного вирішення правового спору.

Аргументовано, що рішення сторін спору про згоду на проведення медіації та застосування інших методів вирішення спорів повинно ґрунтуватися на зрозумілих та чітко визначених підставах. Правильне визначення медіабельності спору дозволяє сторонам спору уникнути фінансових та часових витрат на медіацію завідомо немедіабельних спорів та не допустити укладення несправедливої медіаційної угоди. Чітка система оцінки медіабельності спору, відповідні рекомендації для суддів мають стати чинником популяризації альтернативних методів вирішення спорів, довіри суддів та суспільства до медіації.

Під медіабельністю запропоновано розуміти сукупність ознак, які потенційно дають можливість розпочати медіаційну процедуру та досягти мирного і взаємовигідного вирішення правового спору. Сукупність таких ознак відрізнятиметься залежно від чинника інституалізації або відсутності законодавчого врегулювання медіації.

Категорія «медіабельність спору» розглядалася в юридичній та практичній площині, що дозволило виокремити критерії медіабельності правового спору:

- які походять із категорії правового спору, правовідносин, з яких виник спір;

- які залежать від суб'єктного складу сторін спору, а саме: дієздатності сторін, наявності відповідних повноважень у представників сторін, можливості участі у медіації третіх осіб, права та інтереси яких стосуються суті спору;

- які визначаються волею сторін та їх бажанням вирішити спір у позасудовому порядку.

Визначено склад суб'єктів, які можуть проводити оцінку медіабельності спору:

- сторони спору або їх представники (адвокати, юрисконсультанти та ін.);
- медіатор при розгляді заяви на проведення медіації;
- суд (у разі, якщо законодавством передбачено певну обов'язковість досудової медіації).

Визначено абсолютні критерії немедіабельності спору:

- наявність прямої законодавчої заборони на вирішення певного виду правового спору у порядку медіації;

- суперечність предмета і змісту спору моральним засадам суспільства та публічному порядку;

- наявність у спорі інтересів третіх осіб, які не беруть участі у медіації;
- неможливість укладення мирової угоди згідно із законодавством;
- недієздатність сторін медіації чи відсутність повноважень їх представників на укладання медіаційної угоди.

Визначено та аргументовано відносні критерії медіабельності спору:

- волевиявлення сторін та їх готовність до процедури медіації;

- бажання сторін спору досягти компромісу;
- характер спору дозволяє позиційну варіабельність у рамках інтересів сторін;
- сторони заінтересовані у конфіденційності вирішення спору;
- сторони заінтересовані у швидкому вирішенні спору (аргументовано, якщо одна зі сторін спору ініціює чи погоджується на участь у медіації виключно з метою затягування прийняття остаточного рішення (відстрочення початку судового розгляду або прийняття судового рішення, виконання своїх зобов'язань тощо) або вивідування інформації від іншої сторони спору, тоді немає сенсу в доцільності та ефективності медіації);
- сторони заінтересовані зберегти добрі відносини.

Обґрунтовано, що у разі запровадження обов'язкових інформаційних сесій за участю сторін спору та медіатора чітко визначені критерії медіабельності спорів забезпечать більш високу ефективність таких сесій.

Запропоновано розміщувати інформацію щодо порядку медіації та медіабельності спорів у приміщеннях та на веб-сайтах судів, адже проведення медіаційних інформаційних сесій після подання позову, а отже, оплати судового збору та, найчастіше, послуг адвокатів, потенційно знижує вірогідність згоди сторін спору на проведення медіації.

У п.2.3 *«Медіація в Україні як соціальний та правовий інститут»* проаналізовано поточний стан розвитку медіації в Україні та надано теоретико-правове обґрунтування перспектив та напрямів формування правового інституту медіації.

Доведено, що медіація в Україні набула статусу соціального інституту, який сформувався через об'єктивну потребу у допоміжній для правосуддя системі, яка дозволить розвантажити судову систему та забезпечить її ефективне функціонування, а також вирішення спорів у швидкий, помірно витратний, конфіденційний та ефективний спосіб. На підтвердження викладеного вище зауважено, що:

- 1) соціальний запит на альтернативні методи вирішення спорів зумовлений статистичними даними ефективності роботи судів, результатами опитувань щодо рівня довіри населення судовій гілці влади;
- 2) наявна медіаторська спільнота;
- 3) активно функціонують центри медіації та центри навчання медіаторів, які розташовані по всій території України;
- 4) затверджено Кодекс етики медіатора Національної асоціації медіаторів України;
- 5) активно розвивається сімейна та шкільна медіація при службах у справах дітей та навчальних закладах.

Сформульовано цілі державної підтримки та правового регулювання медіаційної діяльності, застосування процедури медіації:

- 1) визнання державою медіації як ефективного мирного способу вирішення спорів та заохочення фізичних та юридичних осіб до вирішення спорів у порядку медіації;

2) забезпечення якості медіаційної діяльності та довіри до медіаторів шляхом створення системи їх навчання, підвищення кваліфікації, а також засобів відповідальності медіатора;

3) створення умов для стабільного функціонування та розвитку інституту медіації у правовому полі;

4) забезпечення правових гарантій учасників медіаційної процедури та інтересів третіх осіб.

Аргументовано, що ринковий механізм регулювання медіаційної діяльності, який є сьогодні превалюючим в Україні, буде діяти завжди, незважаючи на наявність чи відсутність законодавчого врегулювання медіації. Водночас такий механізм не здатний надати медіації повноцінної ролі у системі вирішення спорів.

Визначено, що законодавче регулювання медіації має бути первинним, забезпечувати додержання принципу правової визначеності, а його межі та характер визначатимуть обсяг та вплив саморегулювання.

Обґрунтовано, що у вітчизняних умовах правовий інститут медіації має містити норми щодо:

1) регулювання медіації як методу вирішення спорів – її місце та співвідношення із судовим розглядом, порядок звернення до процедури медіації, правовий статус медіаційного застереження у договорах, перебіг строків позовної давності у разі звернення сторін спору до медіації;

2) регулювання самої процедури медіації: принципів медіації, правового статусу та юридичної сили договору про проведення медіації, медіаційної угоди, правового статусу, права та обов'язки сторін та учасників медіації, медіатора тощо;

3) вимог до медіатора: порядок навчання, акредитації, сертифікації, реєстрації, відповідальності.

Доведено необхідність внесення відповідних системних змін до чинного законодавства, насамперед процесуальних кодексів з метою ефективного запровадження інституту медіації у правову та судову систему держави.

Розділ 3 «Принципи медіації» складається з п'яти підрозділів, що присвячені теоретико-правовому дослідженню основоположних начал медіаційної процедури, які відображають її об'єктивні якості та формують суб'єктивне сприйняття медіації суспільством.

У п.3.1. *«Загальна характеристика принципів медіації»* медіаційна процедура досліджується як система принципів, які враховують досвід застосування медіації у різних державах, менталітет суспільства та правові традиції певної держави.

Визначено, що історія становлення медіації у зарубіжних державах свідчить, що принципи медіаційної процедури кристалізувалися у процесі практики, формулювалися у документах медіаторських спільнот, після чого закріплювалися у нормативно-правових актах.

Стверджується, що з огляду на відсутність єдиного та загальноприйнятого поняття медіації через застосування на практиці різних

моделей медіації, які характеризуються неоднаковим змістом ролі та повноважень медіатора, порядку звернення сторін спору до медіації, визначальним є виокремлення певних загальних засад різних форм медіації: участь у переговорах з вирішення спору третьої нейтральної та неупередженої особи – медіатора, виконання медіатором функцій зі сприяння та допомоги сторонам у вирішенні спору, добровільне прийняття рішення у спорі самими сторонами, зосередження всіх повноважень щодо вирішення спору у його сторін, конфіденційність процедури тощо.

Дослідження медіації як об'єкта правового регулювання дозволило узгоджувати з принципами медіації теоретико-методологічні підходи до принципів права у їх загальновідомому тлумаченні.

Обґрунтовано, що дихотомія підходів до розуміння поняття принципу права як наукової категорії, що відображає закономірності суспільних відносин та напрями їх правового регулювання, та як безпосередньо загальної правової норми, притаманна і медіаційним відносинам.

Доведено, що принципи медіації реалізуються взаємопов'язано, а їх дотримання уможлиблює досягнення кінцевої мети медіації – справедливого вирішення спору мирним шляхом та формування передумов для подальших взаємовідносин сторін.

Сформульовано визначення поняття принципів медіації як визначальних уявлень, морально-етичних норм та вимог до проведення медіаційної процедури, дотримання яких забезпечує досягнення мирного та взаємовигідного вирішення спору.

У п.3.2. «*Принцип самовизначення сторін медіації*» стверджується, що здатність сторін спору контролювати процес медіації від самого початку до укладення медіаційної угоди є однією із визначальних особливостей медіації, що відрізняє її від судового порядку вирішення спору, арбітражу чи третейського суду. Завдяки реалізації принципу самовизначення сторони медіації можуть визначати та забезпечувати дотримання своїх прав та інтересів, вибирати такий варіант вирішення спору, який задовольняє обидві сторони спору, а не той, який своїм рішенням затвердить суддя чи арбітр.

Доведено, що принцип самовизначення сторін медіації нерозривно пов'язаний з іншими принципами медіації – активності сторін медіації, добровільної участі у медіації, нейтральності медіатора. Лише безумовне дотримання принципів медіації забезпечує ефективність та результативність вирішення спору, підвищує вірогідність добровільного виконання медіаційної угоди.

Доведено, що принцип самовизначення сторін медіації реалізується на всіх етапах медіаційного процесу – від надання згоди на проведення медіації, вибору кандидатури медіатора, визначення порядку проведення медіації, залучення інших учасників, самого факту участі сторони у медіації чи припиненні такої участі до найбільш визначального етапу – узгодження умов медіаційної угоди, як істотних, так і факультативних.

Визначено роль медіатора у дотриманні принципу самовизначення сторін медіації, яка полягає в оцінці здатності сторін брати участь у процесі

медіації, забезпеченні принципу інформованої згоди сторін, недопущенні перебільшення ролі порад медіатора та третіх сторін медіації (адвокатів, експертів та інших) при прийнятті сторонами рішень у процесі медіації.

Здатність сторони спору брати участь у медіації досліджувалася з точки зору потенційних обмежень повноцінної участі у медіації певних категорій осіб. Визначено, що зазначений аспект не обмежується лише загальноправовим поняттям дієздатності та правоздатності фізичної особи, адже стресова ситуація, погрози, обман, насильство (у тому числі домашнє у випадку сімейної медіації) можуть безпосередньо впливати на прийняття рішень у процесі медіації та стосовно медіації, що матиме юридичні та особисті наслідки.

Виявлено, що принцип самовизначення сторін медіації також передбачає надзвичайну важливість повноцінної інформованості сторін спору щодо сутності, порядку та юридичних наслідків участі у процесі медіації, вимог принципу конфіденційності, неможливості примусу до участі у медіації та прийняття будь-яких рішень не інакше, як на основі добровільності.

Доведено доцільність розрізнення понять «надання медіатором правової інформації щодо медіації» та «надання медіатором юридичної поради».

Обґрунтовано, що принцип самовизначення сторін медіації відрізняє її від інших видів вирішення спорів і йому необхідно надавати особливо важливого значення, характеризуючи медіацію як альтернативний метод вирішення спорів. За умови дотримання цього принципу процес медіації буде ефективним та результативним, а укладена медіаційна угода матиме високу вірогідність добровільного виконання. У результаті медіації сторони в ідеалі мають прагнути встановити «індивідуальну справедливість», а цього можна досягти лише завдяки повноцінній участі сторін у процесі медіації. З теоретичної точки зору, від обсягу дотримання принципу самовизначення залежить і модель медіації: оціночна, фасилітаційна чи ін.

У п.3.3. «Принцип добровільності медіації» стверджується, що добровільна природа медіації позитивно відрізняє медіацію від судового розгляду спору, дає змогу сторонам спору на взаємовигідних умовах вирішувати спір, адже вони самі погоджуються на медіаційну процедуру, беруть у ній участь і приймають рішення щодо укладення чи неукладення медіаційної угоди.

Зміст та обсяги принципу добровільності медіації досліджено поетапно: звернення до процедури медіації; участь у процедурі медіації; укладання медіаційної угоди. Добровільність виконання медіаційної угоди розглядалася у п.4.4. дисертаційного дослідження.

Визначено складові категорії добровільності у медіації:

- добровільна згода на проведення, добровільне визначення умов медіації та, відповідно, добровільна участь у процесі медіації;
- добровільне визначення умов та добровільне укладення угоди за результатами медіації;

– можливість сторони спору чи медіатора на будь-якому етапі припинити процедуру медіації.

Дослідження практичних аспектів та європейського досвіду реалізації принципу добровільності при зверненні до процедури медіації дозволило виокремити такі моделі медіації:

– добровільна медіація, заснована на принципі свободи договору та автономії волі сторін;

– добровільна медіація із запровадженням стимулів для звернення до медіації та санкцій за ухилення від медіації;

– обов'язкові медіаційні сесії до початку судового розгляду, які передбачають зустріч сторін та професійного медіатора;

– обов'язкова медіація (сторони мають взяти участь та оплатити повноцінну процедуру медіації як передумову звернення до суду).

Наведено аналіз практики Суду справедливості Європейського Союзу щодо законності запровадження обов'язкової медіації. Узагальнення судових рішень дозволило виокремити тези про те, що добровільна природа медіації полягає не у свободі сторін вирішувати, вдаватися до неї чи ні, а в свободі сторін керувати, організовувати та виходити із процесу медіації. Обов'язковість медіації до судового розгляду спору передбачає додаткову перепону у здійсненні права на судовий захист, водночас фундаментальні права не є нелімітованою прерогативою і можуть бути деякою мірою обмежені за умови, що це відповідає публічній політиці та не є непропорційним та неприйнятним втручанням у сутність гарантованих прав. Вимога до сторін спору застосувати процедуру медіації як беззаперечну умову для судового розгляду може бути сумісна із захистом права на доступ до правосуддя у разі, якщо медіація не завершується рішенням, що має обов'язкову юридичну силу, не становить значного затягування можливості розпочати судовий розгляд, призупиняє перебіг строків позовної давності, не спричиняє значних фінансових обтяжень для сторін спору, не обмежується вирішенням спору виключно в електронному вигляді, не унеможливорює вжиття заходів забезпечення позову.

Обґрунтовано, що незважаючи на поширену практику запровадження обов'язкової медіації у тих чи інших формах та обсягах у різних державах світу, таке рішення буде для України передчасним, насамперед тому, що медіаторська інфраструктура до цього не готова. Водночас обов'язковість медіації в чітко визначених категоріях спорів із відповідним забезпеченням професійними медіаторами можлива у трудових спорах в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, у сімейних спорах.

У п.3.4. *«Принцип конфіденційності медіації»* визначено, що гарантії нерозголошення інформації, яку розкривають сторони спору у процесі медіації, є чинником, який сприятиме популярності та ефективності медіації. Для досягнення цієї мети законодавство повинно чітко встановлювати обсяг інформації, яка не підлягає розголошенню, а також виняткові підстави відступу від принципу конфіденційності медіації, порядок притягнення до

відповідальності осіб, які розголосили інформацію, яка охороняється законом.

Обґрунтовано, що виважене гарантування дотримання конфіденційності впродовж та після завершення медіації є саме тим чинником, який гарантує її ефективність та заохочує сторони вирішити спір за участю медіатора, а не звертатися до суду.

Аргументовано, що законодавче регулювання принципу конфіденційності повинно обмежувати зловживання цим принципом сторонами, наприклад, для забезпечення доступності належних доказів у разі передання спору на судовий розгляд, щоб зробити можливим справедливе судове рішення.

Визначено, що із принципу конфіденційності медіації мають бути встановлені обґрунтовані винятки, які потенційно дадуть можливість без побоювання відповідальності за розголошення конфіденційної інформації повідомити про злочин чи запобігти заподіянню шкоди життю або здоров'ю людей. Доведено, що обмеження принципу конфіденційності щодо змісту процедури медіації забезпечуватиме можливість притягнення до відповідальності медіатора за неналежне виконання своїх обов'язків, приведення у виконання медіаційної угоди, доведення недійсності медіаційної угоди через порушення принципів медіації у процесі її укладання (зокрема, наведення доказів укладення угоди під примусом). Обґрунтовано можливість відступу від принципу конфіденційності медіації за взаємною згодою сторін.

Запропоновано у Законі України «Про медіацію» визначити коло суб'єктів, на яких поширюється дія норм щодо конфіденційності (медіатор, сторони спору, учасники медіації, особи, залучені до організації процесу медіації), сукупність об'єктів, стосовно яких виникає конфіденційність, презумпцію конфіденційності інформації щодо певної процедури медіації.

Запропоновано запровадити відповідальність медіатора за розголошення інформації, яка стала йому відома у процесі проведення процедури медіації.

У п.3.5. «Принцип нейтральності медіатора» проведено теоретико-правовий аналіз змісту та співвідношення понять «нейтральність», «неупередженість», «незалежність», «безсторонність» медіатора, найбільш широким поняттям визначено «нейтральність медіатора».

Виокремлено найбільш дискусійні аспекти теоретичного та практичного характеру щодо змісту та сутності категорії «нейтральність медіатора».

Теоретико-правовий аналіз категорії «нейтральність медіатора» надав можливість врахувати припущення про неможливість безумовного дотримання медіатором принципу нейтральності, важливість чинника професіоналізму медіатора, який передбачає здатність медіатора не допустити зовнішніх проявів свого суб'єктивного ставлення до сторін спору, припущення, що сторони спору не можуть бути, безсумнівно, рівними у своїх суб'єктивних силах і можливостях щодо формування та

аргументування власної позиції, залучення юристів чи консультантів, оголошення своїх думок та побажань у ході медіації, залежність меж та характеру нейтральності медіатора від обраного стилю медіації.

Виокремлено елементи поняття «нейтральність медіатора»:

- вимога до медіатора утримуватися від впливу на зміст медіації та/чи результат вирішення спору;
- однакове ставлення медіатора до сторін спору та недопущення медіатором фаворитизму щодо однієї зі сторін медіації;
- відсутність фінансових чи особистих зв'язків зі сторонами спору;
- незалежність медіатора від органів влади.

Визначено, що нейтральність медіатора є наріжним каменем медіаційного процесу та гарантує законність і справедливість медіаційної угоди. Водночас зміст поняття нейтральності медіатора не є постійною величиною і залежать від дії багатьох чинників, у тому числі професіоналізму медіатора, обраного стилю медіації, особливостей кожної окремої процедури медіації.

Розділ 4 «Договірні відносини у сфері медіації» складається з п'яти підрозділів, які розкривають сутність та особливості договірних конструкцій, які використовуються для опосередкування медіаційної процедури.

У п.4.1. *«Загальна характеристика договірних конструкцій, які використовуються у сфері медіації»* сформульовано теоретико-правові основи особливостей укладання, виконання, зміни та припинення угод та договорів у сфері медіації з метою формування передумов до належного оформлення договірних відносин як у сфері медіації, так і стосовно спору, який підлягав вирішенню.

У теоретичному розумінні договірні конструкції, які використовуються у сфері медіації, розглянуті як зв'язок між медіацією, яка може відбуватися поза правовим полем, та правовою системою певної держави.

Аргументовано, що чітка класифікація, розроблення юридичних конструкцій законних та дійсних договорів у сфері медіації має стати запорукою популярності та довіри населення до медіації. У дослідженні основна увага була приділена таким дискусійним питанням, як сутність, форма та юридична сила угод і договорів у сфері медіації.

Обґрунтовано та запропоновано єдину термінологію, що має полегшувати сприйняття громадськістю процедури медіації та її юридичних наслідків та слугувати реалізації принципу правової визначеності.

З огляду на момент укладання та мету договорів у сфері медіації запропоновано розрізняти:

- 1) медіаційне застереження, згідно з яким сторони договору беруть на себе зобов'язання вдатися до процедури медіації у разі виникнення спору;
- 2) договір про проведення медіації, за яким сторони спору зобов'язуються розпочати процедуру медіації та погоджують її зміст та умови, зокрема кандидатуру медіатора, та ін. Серед таких договорів залежно від моменту укладення виокремлено договори про проведення медіації, укладені до подання судового позову та після подання судового позову;

3) медіаційна угода (угода про результати проведення медіації), в якій сторони закріплюють досягнуті домовленості. Серед медіаційних угод виокремлено такі, що укладені в рамках приватної медіації, та угоди, укладені в рамках присудової медіації. Наголошено на недоцільності ототожнення понять «медіаційна угода», «мирова угода», «угода про примирення», які є різними правовими категоріями, мають різні підстави виникнення та припинення, різні, іноді протилежні, завдання та функції, їх специфіка виявляється здебільшого залежно від галузі суспільних відносин, в яких вони реалізуються.

Дослідження процесу медіації як послідовності договірних правовідносин – від організаційних до правовстановлюючих – та з огляду на широку сферу її застосування дозволило резюмувати, що медіаційні договори та угоди мають бути універсальним інструментом, придатним для врегулювання різноманітних відносин, з приводу яких виник спір, тому прив'язка правової природи медіаційного договору чи угоди до тієї чи іншої галузі права є недоречною. Здебільшого медіаційні угоди мають цивільно-правовий характер, хоча правова природа та дія медіаційних угод та договорів зазвичай виходить за межі правовідносин, які вони врегульовують, адже медіаційні угоди та договори не обмежені лише нормами права, а й застосовують категорії моралі, добросовісності, етики, справедливості тощо.

Обґрунтовано, що забезпечення правильного праворозуміння і правозастосування договірних конструкцій, що застосовуються у сфері медіації, уникнення змішування з подібними правовими категоріями, є запорукою розвитку медіації в Україні.

У п.4.2. «Юридична сила та роль медіаційного застереження у договорах» обґрунтовано, що практика включення до господарських, цивільних, трудових, шлюбних та інших договорів, у тому числі транснаціональних, медіаційного застереження – письмового зобов'язання сторін вирішувати можливі спори за договором у порядку медіації – має стати саме тим чинником, який зумовить розвиток медіації в Україні та розвантажить судову систему, сформує традиції мирного, конфіденційного вирішення спорів та збереження дружніх відносин між сторонами спору.

Визначено, що застосування медіаційного застереження договірними сторонами свідчатиме про певний рівень їх правової культури та правосвідомості, налаштування та готовність до вирішення можливих спорів мирним шляхом.

На основі теоретично-правового аналізу та аналогій правового регулювання арбітражного та третейського застереження, аналізу зарубіжної практики зроблено висновок, що медіаційне застереження може:

- бути включено до тексту основного договору або як додаток до основного договору;
- стосуватися всіх правовідносин за договором або обмежувати сферу застосування медіації;
- бути простим (передбачати один із альтернативних видів вирішення спорів) чи багаторівневим (поступове звернення до різних альтернативних

видів вирішення спорів, наприклад від переговорів до медіації, від медіації до арбітражу).

Обґрунтовано, що юридична сила медіаційного застереження визначає характер медіації у певній правовій системі. Медіаційне застереження набуває юридичної сили у державах з усталеними традиціями альтернативних методів вирішення спорів або з передбаченою законодавством обов'язковою медіацією.

Визначено, що призупинення судового провадження і призначення часу для проведення переговорів чи медіації на основі включеного до договору медіаційного застереження містить в собі спірні питання щодо:

- чіткого формулювання зобов'язань сторін у медіаційному застереженні провести переговори чи медіацію до звернення до суду;
- можливості зловживання однією зі сторін спору своїм правом вимагати проведення переговорів чи медіації з метою штучного затягування вирішення спору.

Встановлено, що включення медіаційного застереження до господарських, цивільних, трудових і шлюбних договорів може стати одним із кроків до популяризації медіації та готовності громадян вирішувати спори у позасудовому порядку. Навіть маючи факультативний характер, медіаційне застереження може відігравати свою роль у схиленні сторін до мирного вирішення спору, оскільки означає готовність та обізнаність сторін у потенційних можливостях медіації, а пропозиція звернутися до медіатора не буде означати слабких позицій сторони спору у потенційному судовому провадженні.

У п.4.3. *«Договір про проведення медіації»* розкрито правову природу, сутність та особливості договору про проведення медіації як новели вітчизняної правової дійсності.

Визначено, що договір про проведення медіації може укладатися як результат дотримання сторонами медіаційного застереження, так і ситуаційно у разі виникнення спору, до чи після подання судового позову.

Обґрунтовано, що предметом договору про проведення медіації є зобов'язання сторін та медіатора (медіаторів) провести необхідні етапи медіаційного процесу з метою вирішення спору, а також утримуватися від звернення до суду впродовж процедури медіації.

Визначено складові договору про проведення медіації:

- 1) виявлення згоди сторін щодо зобов'язань брати участь у процедурі медіації, надавати необхідні документи, дотримуватися вимог конфіденційності, діяти добросовісно;
- 2) погодження із медіатором умов надання послуг медіації;
- 3) порядок та юридичні наслідки відмови однієї зі сторін від договору про проведення медіації.

Зроблено висновок, що за своєю правовою природою договір про проведення медіації є цивільно-правовим правочином, водночас, з огляду на те, що діяльність медіатора передбачає надання послуг, до цього договору можуть застосовуватися і загальні норми щодо договорів про послуги.

Аргументовано, що у договорі про проведення медіації слід передбачати відповідальність сторони за односторонню немотивовану відмову від договору, зокрема компенсацію витрат іншої сторони на організацію процедури медіації.

Визначено, що договір про проведення медіації є тристоронньою угодою про зобов'язання сторін провести процедуру медіації щодо певних спірних правовідносин із визначенням процедурних прав та обов'язків сторін.

Запропоновано внесення змін до цивільного, господарського та адміністративного процесуального законодавства України щодо призупинення перебігу строків позовної давності на період проведення медіації з передбаченням граничного строку її проведення. Аргументовано, що така реалізація наведеної пропозиції може стати запорукою популяризації медіації як альтернативного методу вирішення спорів в Україні.

У п.4.4. «Правова природа та зміст медіаційної угоди» проведено теоретико-правовий аналіз правочину, який укладається сторонами спору за результатами процедури медіації.

Під медіаційною угодою у дослідженні розумілася така угода, що виникла зі спірних цивільно-правових відносин, була укладена сторонами спору без передачі спору на судовий розгляд та являє собою цивільно-правовий правочин, спрямований на встановлення, зміну чи припинення прав та обов'язків сторін.

Обґрунтовано, що правова природа медіаційної угоди залежить від певних чинників: характеру спірних правовідносин, моменту укладення угоди (до чи після передачі спору на розгляд суду), обраної сторонами моделі медіації тощо.

Доведено, що медіаційна угода може мати консенсуальний або реальний характер.

Визначено основні елементи медіаційної угоди:

– мету як зміну чи припинення спірних правовідносин, охорону та захист інтересів сторін угоди, завершення чи продовження подальшої співпраці сторін;

– зміст, який відображає характер, особливості процедури та принципи медіації та складається із взаємних прав та обов'язків, які узгоджені сторонами, спрямовані на вирішення спору, не суперечать законам України, інтересам держави і суспільства, його моральним засадам;

– предмет угоди, який може включати як зобов'язання правового та особистісного характеру;

Істотні умови, а саме узгоджені обов'язки сторін, умови та строк їх виконання.

У дослідженні визначено критерії недійсності медіаційної угоди:

– недотримання письмової форми;

– наявність у ній положень, які суперечать законам України, інтересам держави і суспільства, його моральним засадам;

– неможливість установити суть, умови та строки виконання зобов'язань сторонами.

Узагальнено відомі у світовій практиці варіанти виконання та приведення у виконання медіаційних угод, укладених за результатами медіації:

- застосування загальних норм цивільного права і надання медіаційній угоді статусу цивільно-правового правочину;
- надання медіаційній угоді статусу судового рішення;
- надання медіаційній угоді статусу арбітражного рішення.

Обґрунтовано, що з огляду на правову природу медіаційної угоди як цивільно-правового правочину, захист прав, порушених у результаті невиконання або неналежного виконання медіаційної угоди, здійснюється способами, передбаченими цивільним законодавством. Медіаційна угода має виконуватися на основі принципу добровільності та добросовісності сторін, принципу *pacta sunt servanda*, а при недотриманні однією зі сторін медіаційної угоди її положень інша сторона має застосувати засоби захисту прав та інтересів, передбачених главою 3 Цивільного кодексу України, у тому числі звернутися до суду. Водночас останній спосіб по суті перекреслює практично всі переваги медіації як альтернативного, позасудового методу вирішення спорів. Відсутність законодавчих засобів гарантування виконання медіаційної угоди, спрощеного порядку приведення її у виконання значно знижує затребуваність та попит на медіацію. Виконання медіаційної угоди за загальними нормами цивільного права тим не менш забезпечує дотримання принципів добровільності медіації та самовизначеності сторін медіації.

Аргументовано, що частка добровільного та добросовісного виконання медіаційних угод має бути досить значною, адже сторони самостійно формулюють взаємні права та зобов'язання на основі власних інтересів і потенційних можливостей, власного розуміння справедливості. Проте об'єктивним є бажання сторони медіації мати правові гарантії дотримання іншою стороною взятих на себе зобов'язань, особливо у випадку, коли передбачається поетапне виконання угоди про результати медіації. Визначено, що однією з таких гарантій може бути спеціальний правовий статус угоди про результати медіації, відмітний від правового статусу звичайного цивільно-правового правочину, наприклад шляхом запровадження прискореного порядку приведення угоди у виконання через видання судового наказу.

Зроблено висновок, що на етапі становлення медіації в Україні, до формування широкого вітчизняного практичного досвіду проведення медіації, накопичення достовірних та повноцінних даних щодо питомої ваги добровільно виконаних угод про результати медіації, остання повинна мати природу цивільно-правового правочину.

У п.4.5. *«Приведення у виконання міжнародних медіаційних угод у рамках Конвенції ООН про міжнародні мирові угоди, що були укладені в*

результаті медіації» проведено теоретико-правовий аналіз наведеного міжнародного правового акта.

Визначено своєчасність та необхідність набуття чинності та практичного застосування конвенції, адже спрощене виконання медіаційних угод дасть поштовх популяризації мирних методів вирішення міжнародних комерційних спорів та позитивно відобразиться на обсягах та швидкості міжнародної торгівлі, сприятиме стійкому розвитку економіки та ін.

Аргументовано, що обрання Робочою групою II ЮНСІТРАЛ такого виду міжнародного-правових актів як конвенція, потенційно забезпечує більший ефект у популяризації та гармонізації вирішення спорів у порядку медіації, а з огляду на транскордонну складову – підвищує рівень правової визначеності щодо юридичної сили медіаційної угоди.

Зазначено, що у тексті конвенції медіація визначається як процес, незалежно від назви та базису проведення процесу, у якому сторони намагаються досягти мирного вирішення їх спору за допомогою третьої особи чи осіб (медіатора), яка (які) не має повноважень приписувати варіант вирішення сторонами спору. Таке загальне та нейтральне тлумачення терміна «медіація» має врахувати всі можливі техніки та види медіації, різноманітні визначення медіації у національних законодавствах. Характерним є також уникнення зазначення принципів медіації (конфіденційності, неупередженості та нейтральності медіатора; принципи добровільності чи самовизначення сторін медіації лише ґрунтуються на самому визначенні).

Аргументовано, що положення ч. 2 ст. 3 Конвенції дозволятимуть сторонам спору використовувати медіаційну угоду як відзив на позов. Для того, щоб надати можливість впроваджувати зазначену вище частину Конвенції, держави-учасниці мають внести зміни до національного законодавства та визначити порядок визнання медіаційних угод у таких випадках та їх процесуальне значення (як доказ, основа для ухвали суду про залишення позову без розгляду тощо). Також необхідно буде визначити порядок засвідчення достовірності та дійсності медіаційної угоди.

Аргументовано, що погодження Конвенції ООН про міжнародні мирові угоди, що були укладені в результаті медіації, а також її майбутнє підписання уособлює собою підкріплення тенденції до мирного вирішення спорів у міжнародній комерційній діяльності. Очевидно, що різноманітні національні механізми визнання та приведення у виконання медіаційних угод (чи взагалі відсутність таких механізмів) суттєво стримують застосування медіації у міжнародних комерційних спорах та спричиняють превалювання арбітражного порядку вирішення спорів.

Зазначено, що виважений текст Конвенції пропонує достатньо чіткий механізм та орієнтири для впровадження в національне законодавство процедур визнання та приведення у виконання медіаційних угод. Певні положення Конвенції запропоновано врахувати у рамках роботи над проектом Закону України «Про медіацію», зокрема, щодо форми медіаційної угоди, принципів неупередженості та незалежності медіатора, самовизначення сторін медіації тощо.

Розділ 5 «Сучасна парадигма розвитку медіації в Україні» складається з трьох підрозділів, які розкривають авторське бачення порядку та напрямів становлення медіації в Україні.

У п.5.1. *«Теоретико-правове обґрунтування концепції медіації в Україні»* подано основні складові авторської концепції медіації.

Розроблена концепція медіації визначає стратегію із запровадження медіації у правову та судову системи України. У концепції сформульовані такі основні цілі, завдання та напрями:

- забезпечення доступу фізичних та юридичних осіб до медіаційних послуг як альтернативи судовому розгляду спору;
- формування довіри до медіації та обізнаності суспільства в особливостях вирішення спорів в порядку медіації;
- заохочення сторін спору застосувати медіацію як альтернативу судовому розгляду спору.

Цілі концепції – забезпечення ефективної реалізації прав громадян на доступ до правосуддя, сприяння ефективному реформуванню судової системи, зниження навантаження на суддів, розвиток правової культури та правосвідомості громадян, формування традицій мирного вирішення спорів у суспільстві.

Досягнення визначених цілей Концепції передбачається реалізацією таких завдань:

- формування професійного медіаторського корпусу шляхом утвердження розуміння професії медіатора як професійно незалежної, спрямованої на захист прав людини і підтримання правосуддя, визначення стандартів професійної підготовки медіатора як необхідного обсягу знань, навичок, компетентностей, обізнаності для належного надання медіаційних послуг;
- забезпечення прозорого та ефективного контролю за якістю медіаційних послуг;
- підвищення кваліфікації суддів, їх помічників та працівників суду з питань особливостей, переваг та недоліків вирішення спорів в порядку процедури медіації, критеріїв медіабельності спорів;
- забезпечення доступу громадян до актуальної інформації щодо особливостей, переваг та недоліків вирішення спорів в порядку процедури медіації, критеріїв медіабельності спорів (зокрема, у приміщеннях та на веб-сайтах судів);
- вироблення моделей та форм взаємодії медіаторів та суду, створення центрів медіації при судах;
- визначення напрямів удосконалення чинної законодавчої бази з метою інтеграції медіаційної процедури у процесуальне законодавство для забезпечення мотивації фізичних та юридичних осіб до вирішення спорів у порядку процедури медіації, забезпечення права на судовий захист (перебіг процесуальних строків та позовної давності, повернення частини судового збору у разі мирного вирішення спору тощо);

- прозорий та зрозумілий розподіл повноважень у сфері регулювання медіаційної діяльності, професійної підготовки, контролю за діяльністю медіаторів, відповідальності медіаторів між державними органами та саморегулювальними організаціями медіаторів;

- систематизація понятійного апарату.

На основі мети та завдань наведеної Концепції розроблено комплекс заходів щодо її реалізації.

У п.5.2. «Теоретичні засади організації професійної підготовки медіатора» проведено теоретико-правовий аналіз професії медіатора як ключової постаті медіаційної процедури.

Обґрунтовано, що медіація як спеціалізована сфера трудової діяльності зумовлює необхідність формування і утвердження професії медіатора.

З метою утвердження розуміння фаху медіатора як професійно незалежної професії, спрямованої на утвердження верховенства права та захист прав і свобод людини, з урахуванням міжнародних нормативно-правових документів, світових та закордонних стандартів підготовки професійних медіаторів розроблено засади організації професійної підготовки медіаторів в Україні.

Професійна підготовка медіаторів розглядається як:

- передумова доступу до професії медіатора та отримання кваліфікації медіатора як рівня професійної майстерності;
- формування системи знань, навичок та компетентностей медіаторів, у тому числі відповідно до їх майбутньої спеціалізації;
- формування відповідних морально-етичних якостей медіатора;
- гарантія дотримання медіаторами принципів медіації та процедурної справедливості;

- важлива умова шанобливого ставлення суспільства до професії медіатора.

Визначено, що мета професійної підготовки медіаторів – це формування професійного медіаторського корпусу для забезпечення прав та законних інтересів сторін медіації, третіх осіб та суспільства в цілому.

Професія медіатора розглядається у контексті існування інституту медіації з урахуванням суспільної ролі професії медіатора, необхідності розбудови формальних (нормативно-правових та локальних актів, кодексів професійної етики) та неформальних складових (певні традиції), створення інституційної системи доступу до професії, контролю якості та суспільного нагляду за наданням медіаційних послуг, запровадження чітких обмежень, пов'язаних із наданням медіаційних послуг, узгодження спільної професійної мови та стандартів.

Серед основних напрямів професійної підготовки медіаторів виділено такі, як: розробка і затвердження професійного стандарту, створення сертифікаційних програм підготовки та методичного забезпечення, підготовка викладачів, запровадження механізмів супервізорства, постійне наукове спеціальне та міждисциплінарне супроводження, міжнародне співробітництво.

Розроблено комплекс принципів професійної підготовки медіаторів: якість, обов'язковість, безперервність, динамізм, наукова обґрунтованість, системність, спеціалізація, оптимальність.

Аргументується доцільність розробки та запровадження систем внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості професійної підготовки медіаторів.

Запропоновано пропозицію внесення професії «медіатор» до Національного класифікатора ДК 003:2010 «Класифікатор професій».

У п.5.3. «Співвідношення державного та недержавного регулювання медіації в межах саморегульованих організацій» міститься теоретико-правове обґрунтування порядку поєднання державного, договірної регулювання, а також саморегулювання медіації.

Визначено, що дієвість регулювання медіаційної діяльності пов'язана із забезпеченням оптимального балансу публічних та приватних інтересів. Першочерговими завданнями є: визначення меж, обсягу і методів державного регулювання медіації, ефективне саморегулювання суб'єктів медіаційної діяльності, створення механізму поєднання державного регулювання і саморегулювання медіаційної діяльності.

Наголошено на необхідності прийняття спеціального законодавчого акта – Закону України «Про медіацію» – обсяг та характер регулювання якого мають враховувати основоположні ідеї та особливості медіації, зокрема, універсальність, гнучкість процедури, добровільність, конфіденційність, самовизначення сторін, нейтральність медіатора, правовий статус медіатора, механізми інтеграції процедури вирішення спору у порядку медіації в чинні процесуальні норми, юридичну силу медіаційних договірних конструкцій, повноваження саморегульованих організацій медіаторів тощо.

Аргументована необхідність розробки правової основи, що забезпечить ефективне функціонування саморегульованих організацій медіаторів як складової гарантування якості медіаційних послуг, реалізації функцій забезпечення належної професійної підготовки медіаторів, забезпечення механізмів відповідальності медіаторів, а також захисту прав та інтересів сторін медіації та третіх осіб.

Доведено, що саморегульована організація медіаторів як організація професійного саморегулювання має провадити свою діяльність на принципах (засадах) законності, прозорості, добровільності, доступності, недискримінації, самоврядності, самофінансування, відповідальності, ефективного регулювання, обґрунтованості делегування.

Обґрунтовано необхідність запровадження обов'язкового членства професійних медіаторів у певній саморегульованій організації медіаторів з метою забезпечення виконання нею функцій регулювання професійної діяльності.

Серед основних напрямів діяльності саморегульованої організації медіаторів виділено: ведення реєстру членів саморегульованої організації; представлення інтересів членів саморегульованої організації у відносинах з органами влади та іншими суб'єктами, розробку та затвердження стандартів

та правил професійної діяльності, кодексу професійної етики, розробку стандартів та впровадження систем забезпечення якості професійної підготовки медіаторів, здійснення контролю за професійною діяльністю медіаторів-членів саморегулювальної організації, інформування громадськості про особливості вирішення спорів у порядку медіації.

ВИСНОВКИ

Дисертація містить наукові положення та науково обґрунтовані висновки у галузі теорії права, що розв'язують важливу наукову проблему - розроблення національної концепції медіації як альтернативного методу вирішення спорів. У процесі проведеного дослідження отримано такі основні результати:

1. У сучасних умовах збереження монополії держави на вирішення всіх видів правових спорів є недоцільним та не сприяє утвердженню України як правової та демократичної держави, реалізації принципу верховенства права та здійснення громадянами фундаментальних прав.

2. Фізичним та юридичним особам має бути надано право вибору ефективних методів вирішення правових спорів, які найкраще відповідають їхнім потребам, тому в законодавстві має бути закріплена автономія права сторін на вибір умов і способів вирішення спорів.

3. Дослідження взаємозв'язку правової системи із системою суспільного розвитку, їх взаємного впливу доводить наявність сформованої тенденції до демократизації та лібералізації у сфері вирішення спорів. Вона виявляється у створенні і функціонуванні різноманітних форм і методів вирішення правових спорів як за допомогою міжнародного комерційного арбітражу, третейських судів, так і неюрисдикційних способів вирішення спорів, насамперед, медіації.

4. Множинність відомих альтернативних методів вирішення спорів об'єднується в окрему систему з огляду на наявність спільних основоположних ідей та мети – відновлення публічного правопорядку, юридичної рівноваги, встановленої у законодавстві, збалансування прав та законних інтересів учасників правовідносин.

5. Широке розуміння права на доступ до правосуддя, закріпленого у ст.8 Конституції України, надає можливість стороні вільно обирати найбільш прийнятний спосіб вирішення спору, в процесі якого буде досягнута не тільки мета правосуддя, але і реалізовані визначальні для сторін права та законні інтереси.

6. Медіація являє собою альтернативний метод вирішення спорів, що, з одного боку, відображає високий рівень розвитку правової культури суспільства, а з іншого – дозволяє сторонам обирати найефективніший і прийнятний для них варіант вирішення спору на основі фундаментальних принципів права, які відображають визначні цінності суспільного розвитку,

такі як добросовісність, розумність, справедливість, що є водночас і основою для реалізації принципу верховенства права в Україні.

7. Потенційна можливість досягти справедливого рішення у правовому спорі у результаті процедури медіації надає місце останній в державній системі вирішення спорів та статус складової у реалізації права на доступ до правосуддя.

8. Справедливе рішення у результаті медіації може бути досягнуто шляхом суворого дотримання встановлених принципів та правил, формальною рівністю сторін, і відповідно, справедливість вирішення спору частково забезпечується дотриманням процедурної справедливості під час медіаційної процедури.

9. Справедливість є базисною категорією медіації, адже такий метод вирішення спорів затребуваний виключно у разі забезпечення справедливого рішення спору, а завданням медіаторської спільноти, законодавця та суспільства у цілому є запровадження та практичне застосування таких правил, норм медіаційної процедури, які унеможливають несправедливість процедури та результату медіації. Хоча поняття справедливості завжди індивідуальне для сторін спору, не визнавати моральні устої та традиції суспільства неможливо, і тільки тоді може йтися про утвердження справедливості та верховенства права завдяки медіації, коли ідеї соціальної справедливості, свободи, рівності, норми моралі, традиції та звичаї, легітимовані суспільством, будуть відображені у медіаційних угодах.

10. У сучасних умовах медіація являє собою важливий соціальний інститут громадянського суспільства, разом з тим подальший розвиток інституту медіації як одного з основних елементів реалізації принципу верховенства права можливий лише за умови визнання та підтримки медіації державою.

11. Складність та багатоаспектність такого явища, як медіація, його зв'язок з різними підсистемами соціального регулювання зумовлює необхідність залучення до врегулювання відносин у сфері медіації не тільки масиву нормативно-правових (формально-юридичних) джерел законодавства, а й інших соціальних регуляторів, зокрема норм моралі та звичаїв, які переважно визначають людські відносини.

12. Фундаментальне значення для розвитку медіації має формування та усвідомлення принципів її здійснення (добровільності, самовизначення сторін, конфіденційності, нейтральності медіатора), оскільки саме вони формують механізм забезпечення реалізації принципу верховенства права при вирішенні правових спорів у порядку процедури медіації.

13. Добровільність медіації визначає її договірний характер та опосередковується застосуванням логічно вибудованої послідовності договірних конструкцій. Ефективне впровадження медіації у правову систему України вимагає врахування у законодавстві особливостей та надання певної юридичної сили договірним конструкціям у сфері медіації.

14. Особливістю правового регулювання медіації є поєднання державного, договірного регулювання, а також саморегулювання. Держава

має встановлювати загальні принципи процедури медіації, визначати правовий статус суб'єктів та процесуально-правові наслідки застосування процедури медіації. У свою чергу, саморегульвні організації медіаторів мають встановлювати корпоративні стандарти діяльності, кваліфікаційні вимоги до професійних медіаторів тощо. Учасники медіації шляхом укладання договорів про проведення медіації визначають свої права та обов'язки у процедурі медіації, строки та порядок проведення самої процедури. Таке диспозитивне поєднання дозволить забезпечити універсальність та гнучкість регулювання медіації разом із забезпеченням прав сторін медіації та третіх осіб шляхом встановлення імперативних начал.

15. Правове забезпечення медіації – це складний багаторівневий процес вироблення засобів юридичної регуляції правовідносин, спрямований на визначення місця та ролі медіації у правовій та судовій системі держави, встановлення та реалізацію правил і принципів здійснення медіаційної діяльності, кваліфікаційних вимог до медіаторів з метою забезпечення прав та законних інтересів учасників правовідносин.

16. Державна підтримка медіації спрямована на забезпечення функціонування правового механізму вирішення спорів, захисту прав та законних інтересів учасників правовідносин, віднайдення справедливого балансу між приватними та суспільними інтересами учасників правовідносин, вдосконалення правової культури та взаємоповаги в суспільстві.

17. Необхідною умовою захисту законних прав і інтересів учасників медіації, якості надання медіаційних послуг є регламентація правового статусу професійних медіаторів та механізмів контролю за дотриманням ними стандартів надання медіаційних послуг. Запровадження обов'язкового членства професійних медіаторів у саморегульвній організації медіаторів сприятиме встановленню ефективного контролю за якістю їх діяльності, рівнем кваліфікації тощо.

18. Значний обсяг саморегулювання медіації є важливим для розвитку медіації в Україні. Саморегульвні норми є більш гнучкими і легше адаптуються до мінливих умов здійснення медіаційної діяльності порівняно з державним регулюванням, використання заходів саморегулювання серед медіаторської спільноти сприяє встановленню стандартів і правил діяльності, підвищує дієвість контролю за якістю надання медіаційних послуг. Розвиток саморегулювання надає можливість не тільки встановити, а й удосконалювати правила та принципи медіаційних процедур, забезпечити ефективний контроль за їх дотриманням.

19. Система вирішення спорів в Україні вимагає реформування. Майбутнє національної системи вирішення спорів – за паралельним та узгодженим розвитком державної системи правосуддя та медіації. Взаємообумовленість та взаємопроникнення цих правових інститутів дозволить досягнути вищої ідеї соціальної справедливості. Розбудова національної моделі медіації на принципах ст.6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод дозволить збалансувати систему

судочинства та сприятиме реалізації принципів та завдань правосуддя як вищої цінності сучасної демократичної держави.

20. Подальший реформування системи вирішення спорів в державі передбачає координацію діяльності громадських, неурядових організацій та держави з метою забезпечення і розвитку медіації в Україні. З огляду на це доцільно створити необхідну нормативну основу медіаційної діяльності шляхом прийняття Закону України «Про медіацію», розробити рекомендації щодо створення і впровадження кодексів професійної етики та інших актів як правового, так і саморегулювання.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Медіація в Україні: теорія та практика. Монографія / Н. А. Мазаракі. – Київ : Інститут законодавства ВР України, 2018. – 276 с.
2. Effective commercial dispute resolution as a way towards openness of the economy. Ukrainian economy growth imperatives : Monograph / A. Mazaraki, S. Melnichenko, G. Duginets et al.; edited by A. Mazaraki. Prague: Coretex CZ SE, 2018. P. 270–277 (особистий внесок автора: досліджено поширення та застосування альтернативних методів вирішення спорів на інвестиційну прихильність та еволюцію ділового обороту в Україні) (0,5 д. а.).

Статті у фахових та наукометричних фахових виданнях України:

1. Мазаракі Н. Медіація в Україні: проблеми теорії та практики / Н. Мазаракі // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2016. – № 1. – С. 92–100. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uazt_2016_1_11
2. Мазаракі Н. Співвідношення термінів «медіація» та «примирення» // Підприємництво, господарство і право – 2017. – №11. – с.226-229
3. Мазаракі Н. А. Вирішення спорів онлайн: світовий досвід та перспективи запровадження в Україні / Наталія Анатоліївна Мазаракі. // Правові новели. – 2017. – №3. – С. 7–12.
4. Мазаракі Н. А. Перспективи запровадження альтернативних методів вирішення інвестиційних спорів. Міжнародний журнал «Право і суспільство» [текст]: за ред. д-ра юрид. наук, проф. Васильєвої В.А. – Випуск 6. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2017. – с.83-90
5. Мазаракі Н. А. Медіаційне застереження у договорах / Наталія Анатоліївна Мазаракі. // Науковий вісник ХДУ. Серія «Юридичні науки». – 2017. – Випуск 6. Том 1- С. 16–19.
6. Мазаракі Н. А. Зміст та значення принципу самовизначення сторін медіації // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право – 2017 – №3/4 – с.94-98
7. Мазаракі Н.А. Зміст принципу конфіденційності медіації. // Прикарпатський юридичний вісник. – 2017 – Випуск 6(21) том 1, с. 30-33 http://www.pjv.nuoua.od.ua/v6_2017/part_1/9.pdf

8. Мазаракі Н.А. Загальна характеристика договорів, що укладаються у сфері медіації // Підприємництво, господарство і право – 2018. – №2. – с. 171-175
9. Мазаракі Н.А. Правова природа і зміст договору про проведення медіації // Право і суспільство – 2018 – №1- 25-28
10. Мазаракі Н.А. Правова природа та зміст угоди про результати медіації // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право» – 2018 – Випуск 48. Том 1 – с.35-38
11. Мазаракі Н. А. Зміст та значення принципу добровільності медіації / Наталія Анатоліївна Мазаракі. // Юридичний науковий електронний журнал. – 2018. – №1. Режим доступу: http://lsej.org.ua/1_2018/7.pdf
12. Мазаракі Н.А. Виконання угоди, укладеної за результатами медіації // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції – 2018 – №1 Режим доступу: http://apnl.dnu.in.ua/1_2018/6.pdf
13. Mazaraki N. A. Effective system of commercial disputes resolution as a prerequisite of economic progress / N. A. Mazaraki // Науковий вісник Полісся. – 2018. – № 2 (14). Ч. 2. – С. 180-187.
14. Мазаракі Н.А. Механізми вирішення спорів у рамках Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом // Право і суспільство 2018 – №5 с. 212-216 http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/5_2018/part_1/39.pdf
15. Мазаракі Н.А. Щодо поняття медіабельності спору // Підприємництво, господарство і право – 2018. – №12. – с.258-262 <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2018/12/49.pdf>
16. Мазаракі Н.А. Медіація як доступ до справедливості // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції – 2018 – №6. – с. 23-27 Режим доступу: http://apnl.dnu.in.ua/6_2018/tom_1/7.pdf
17. Мазаракі Н. Медіація як соціальний та правовий інститут. Часопис Київського університету права – 2018 – №3 – с. 169-174
18. Мазаракі Н.А. Принцип нейтральності медіатора. *Юридичний бюллетень*. 2018. № 7. –с.85-91.
19. Мазаракі Н.А. Основоположні ідеї інституту альтернативного вирішення спорів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. № 6. – с.112-118.
20. Мазаракі Н. Сінгапурська конвенція: теоретико-правовий аналіз / Н. Мазаракі // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2019. – № 1. – С. 26–34. – Режим доступу: [http://zt.knteu.kiev.ua/files/2019/01\(102\)/5.pdf](http://zt.knteu.kiev.ua/files/2019/01(102)/5.pdf)

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

1. Мазаракі Н.А. Медиация как перспективный метод разрешения спортивных споров // Право и государство – 2018 – №3-4 -с.17-25
2. Mazaraki N. A. Effective system of commercial disputes resolution as a prerequisite of economic progress / N. A. Mazaraki // Науковий вісник Полісся. – 2018. – № 2 (14). Ч. 2. – С. 180-187

3. Gerasymenko A.G. and Mazaraki N.A. Antitrust Damages Actions in Ukraine: Current Situation and Perspectives // Yearbook of Antitrust and Regulatory Studies. – 2015. – № 8 (12). – С.195-214
4. Harmonization of Ukrainian legislation in the sphere of technical regulations with the EU standards. Enterprise in hardship: economic, managerial and juridical perspectives. Decembre 2014 p. 307-313

Матеріали наукових конференцій:

1. Мазаракі Н.А. Медіація в ЄС: досвід для України // Європейські інтеграційні процеси у ххі столітті: ключові тенденції, основні виклики та нові можливості: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 26-27 березня 2018 р.). – Київ: Українська Асоціація Викладачів і Дослідників Європейської Інтеграції. – 2018. – 652 с. – С. 287-296
2. Мазаракі Н.А. Шляхи запровадження альтернативних методів вирішення корпоративних спорів// Корпоративне право України та європейських країн: питання теорії та практики [текст]: Збірник наукових праць за матеріалами XV Міжнародної науково-практичної конференції (6-7 жовтня 2017 р., м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В.В. Луця. – Івано-Франківськ, 2017. – С.212-216
3. Мазаракі Н.А. Європеїзація цивільного процесу в ЄС: запровадження альтернативних методів вирішення спорів: Конгрес міжнародного та європейського права: зб. наукових праць К641 (м. Одеса, 25 – 26 травня 2018 року). – Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія»; Фенікс, 2018. – с. 166-169
4. Мазаракі Н.А. Вирішення спортивних спорів у порядку медіації Актуальні проблеми юридичної науки : збірник тез Міжнародної наукової конференції «Сімнадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 19–20 жовтня 2018 року) : [у 2-х част.]. — Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2018. — Частина друга. — 262 с. С.68-71
5. Мазаракі Н.А. Популяризація альтернативних методів вирішення спорів: досвід ЄС для України Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу : теоретичні та практичні аспекти : матеріали III Всеукраїнської за міжнародною участю науково-практичної конференції (м. Полтава, 25-26 жовтня 2018 року). – Полтава : Россава, 2018. – 224 с. – С. 104-106
6. Мазаракі Н.А. Mandatory pre-trial dispute resolution: needless complicity or a way toward a new corporate culture in Ukraine Глобальні імперативи розвитку бізнесу та права: тези доповідей Міжнар. наук.-практ.конф (Київ, 15-16 листоп. 2018 р.) / відп. Ред. А.А.Мазаракі. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018 – 378 с. – С.159–162.
7. Мазаракі Н.А. Медіація як засіб реалізації права на справедливий суд. Актуальні проблеми соціального права. Вип. 8: матеріали Міжнар. наук.-

практ. конф. «Проблеми реалізації і захисту прав людини в світлі Загальної декларації прав людини» (до 70-річчя з дня ухвалення) 14 грудня 2018 року. – Львів, «ГАЛИЧ-ПРЕС», 2019. – 412 с. – С. 189–193.

АНОТАЦІЯ

Мазаракі Н.А. Теоретико-правові засади запровадження медіації в Україні. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Інститут законодавства Верховної Ради України, Київ, 2019.

Дисертацію присвячено дослідженню та формуванню науково обґрунтованої комплексної теоретико-правової моделі правового забезпечення медіації в Україні як важливого елементу реалізації принципу верховенства права, визначенню напрямів вдосконалення чинного законодавства щодо доступності правосуддя шляхом запровадження медіації як особливої форми компромісу, що застосовується при вирішенні спорів.

Надано загальнотеоретичну характеристику медіації як важливого елементу реалізації принципу верховенства права та одвічного прагнення людини до справедливості. Доведено, що медіація є особливою формою компромісу учасників правових відносин у загальнотеоретичному та гносеологічному сенсі.

Сформульовано концептуальний підхід до забезпечення належності та допустимості медіаційних процедур як ефективного механізму вирішення спорів та на цій основі визначено категорію і критерії медіабельності спору. У ході дослідження розкрито систему принципів медіації, їх інтегративний та змістовний зв'язок, вплив на реалізацію завдань правосуддя, досягнення вищої справедливості.

Особлива увага приділена теоретичним аспектам договірної природи медіації, визначенню особливостей впровадження основних договірних конструкцій медіації. Окреме місце посідає дослідження ролі та значення медіаційного застереження, сформульовано концептуальний підхід для забезпечення виконуваності медіаційних угод. Запропоновано авторський погляд на сучасну парадигму розвитку медіації в Україні.

Запропоновано науково обґрунтовану теоретико-правову концепцію розвитку медіації в Україні, визначено напрями та принципи професійної підготовки медіатора та забезпечення реалізації фундаментальних прав людини під час вирішення спору в порядку медіації. Запропоновано шляхи формування державного регулювання та саморегулювання у сфері медіаційної діяльності.

Ключові слова: справедливість, верховенство права, доступ до правосуддя, альтернативні методи вирішення спорів, медіація, медіатор, медіабельність, медіаційне застереження, принципи медіації, саморегулювання.

АННОТАЦИЯ

Мазараки Н.А. Теоретико-правовые основы внедрения медиации в Украине. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Институт законодательства Верховной Рады Украины, Киев, 2019.

Диссертация посвящена исследованию и формированию научно обоснованной комплексной теоретико-правовой модели правового обеспечения медиации в Украине как важного элемента реализации принципа верховенства права, определению направлений совершенствования действующего законодательства о доступности правосудия путем введения медиации как особой формы компромисса, который применяется при разрешении споров.

Предоставлено общетеоретическую характеристику медиации как важного элемента реализации принципа верховенства права и извечного стремления человека к справедливости. Доказывается, что медиация является особой формой компромисса участников правовых отношений в общетеоретическом и гносеологическом смысле.

Предложено научно обоснованную теоретико-правовую концепцию развития медиации в Украине, определено направления и принципы профессиональной подготовки медиатора и обеспечения реализации фундаментальных прав человека при решении спора в порядке медиации. Определены пути формирования государственного регулирования и саморегулирования в сфере медиационной деятельности.

Ключевые слова: справедливость, верховенство права, доступ к правосудию, альтернативные методы разрешения споров, медиация, медиатор, медиабельность, медиационная оговорка, принципы медиации, саморегулирование.

ANNOTATION

Mazaraki N.A. Theoretical and legal outlines for implementation of mediation in Ukraine. – Manuscript.

Thesis for the Doctor Degree in Law. Speciality 12.00.01 – theory and history of state and law; history of political and legal doctrines. – Instytut Zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrayiny, Kyiv, 2019.

Current doctoral thesis is devoted to the research and development of a scientifically substantiated comprehensive theoretical and legal model of legal mediation provision in Ukraine as an important element of the implementation of the rule of law principle, the definition of the directions of improving the current

legislation on the access to justice through the introduction of mediation as a special form of compromise applicable to disputes.

Modern approaches to understanding the essence and content of the rule of law principle are researched. The analysis of the components of this principle has allowed to justify that the rule of law can be considered in the context of ensuring the human right of access to justice. In turn, the category of justice was seen as a universal value, based on the concept of natural law.

The study of the genesis and changes in the ideas of humanity about justice, as well as the science-based approaches to understanding of the category of justice, namely the content and formal ones, provided the theoretical and legal basis for the study of the concept of "the right to a fair trial" and its relation with the concept of "access to justice" and the notion of "the right to a fair decision".

The thesis substantiates that understanding the concept of "the right to a fair trial" through the prism of the purpose of justice, namely the achievement of a fair decision in the case, allows for the inclusion of extra-judicial and pre-trial forms of settlement of disputes to a broad understanding of the concept of "justice".

It has been determined that in a modern law state, disputes must be resolved, in the first place, in accordance with the fundamental principles of law and in a manner that best suits the needs of the parties to the dispute. In exercising the right to a fair trial, a person resumes violated rights and freedoms, while the state must ensure not only an effective system of justice, but also a properly secured, accessible and wide range of methods for resolving legal disputes.

Alternative dispute resolution is recognized as an essential component of the availability of justice at the international, supranational and national levels.

It is argued that the modern concept of access to justice includes the state judicial system and adjacent legal institutions – namely, alternative dispute resolution. At the same time, the alternative dispute resolution system, as well as state justice, should, above all, ensure a fair resolution of the dispute.

The cornerstone of such a mechanism is the substantiation of the possibility of ensuring the implementation of the principles of the rule of law and the right to a fair trial in the case that the parties to the legal dispute appeal to non-state justice, and to alternative methods of resolving disputes, especially mediation. It is substantiated that the state, ensuring the legal basis of mediation, providing for the mediation a place in civil, economic and administrative processes, must be sure of ensuring the constitutional rights and freedoms of citizens participating in the mediation procedure and the interests of third parties.

It is proved that the rule of law consistently ensures a peaceful and orderly society, as it creates a network of accessible, fair and usually open and accountable institutions and procedures that allow citizens to resolve disputes and conflicts. In this case, the authorities and procedures for resolving disputes can be both public and private.

It has been determined that procedural justice is one of the factors that motivates people to choose a method of resolving disputes. Alternative dispute resolution methods extend the scope of the rule of law, since state coercion can

not be comprehensive, and compliance with the ideals and principles of rule of law must come from everyday actions of people and from the order of resolving their disputes. Alternative dispute resolution methods, reducing the burden on the state judicial system, enable the latter to effectively perform its functions in disputes that should be resolved exclusively by court.

It has been proved that the categories of justice and the rule of law are inextricably linked to alternative methods of dispute resolution, being their basis and purpose at the same time. The judicial system was and will be the central link in the dispute settlement system, while ensuring the freedom of the individual to choose the method of resolving disputes is a manifestation of the rule of law principle and a characteristic of a legal, democratic state.

The general theoretical description of mediation as an important element of the implementation of the rule of law principle and the eternal aspiration of a person to justice has been given. It has been argued that mediation is a special form of compromise between participants in legal relations in the general theoretical and epistemological sense.

The conceptual approach to ensuring the admissibility and efficiency of mediation procedures as an effective mechanism for resolving disputes is formulated, and on this basis the category and criteria of mediability of the dispute are defined.

The study reveals a system of mediation principles, their integrative and meaningful communication, influence on the realization of the tasks of justice, achievement of higher justice.

Particular attention has been paid to the theoretical aspects of the contractual nature of mediation, to determine the peculiarities of the implementation of the main contractual structures of mediation. The role and significance of the mediation clause has been determined, the conceptual approach is formulated to ensure the fulfillment of mediation agreements.

The author's view on the modern paradigm of mediation development in Ukraine has been offered.

The concept of mediation has been developed to define the strategy for the introduction of mediation in the legal and judicial system of Ukraine. The concept formulates the following main goals, objectives and directions:

- ensuring access of individuals and legal entities to mediation services as an alternative to litigation;
- creation of trust in mediation and awareness of the society in the peculiarities of mediation disputes;
- encouraging the parties to the dispute to apply mediation as an alternative to litigation.

It has been substantiated that mediation as a specialized sphere of labor activity that necessitates the formation and establishment of a mediator profession.

In order to establish the understanding of the mediator's profession as a professionally independent profession aimed at establishing the rule of law and protecting human rights and freedoms, taking into account international legal

documents, international and foreign standards for the training of professional mediators, the principles of the organization of professional mediation training in Ukraine have been developed.

The need for the development and implementation of internal and external quality assurance systems for the professional training of mediators has been argued.

The ways of formation of state regulation and self-regulation in the field of mediation activity have been determined.

Key words: justice, rule of law, access to justice, alternative dispute resolution, mediation, mediator, mediability, mediation clause, mediation principles, self-regulation.